

Heska-Kwaśniewicz, Krystyna

Osiemdziesięciolecie "Zarania śląskiego"

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 27/4, 133-135

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OSIEMDZIESIĘCIOLECIE „ZARANIA ŚLĄSKIEGO”

W październiku 1907 r. Ernest Farnik powołał do istnienia w Cieszynie kwartalnik literacki pod nazwą „Zaranie Śląskie”. Był to pierwszy na ziemiach polskich kwartalnik regionalny o aspiracjach artystycznych (kaszubski „Gryf” ukazał się nieco później). W „Słowie od wydawcy” zamieszczonym w pierwszym zeszycie „Zarania” wskazano na cele kwartalnika: rozbudzanie młodych talentów, inspirowanie życia literackiego oraz ochrona śląskiego folkloru przed zakusami czeskimi i niemieckimi. Pierwszy okres istnienia „Zarania” to lata 1907—1912; później nastąpiła przerwa aż do roku 1929.

Wznowione „Zaranie Śląskie” stało się kwartalnikiem regionalnym, o szerokim przekroju tematycznym, z przewagą wszakże treści humanistycznych. Dzięki temu w tym okresie czasopismo zyskało znaczenie najważniejszego dokumentu polskiej kultury literackiej na Śląsku. Przez jego karty przewinęli się twórcy wszystkich nurtów i pokoleń, zadebiutowali w „Zaraniu” młodzi pisarze, którzy mieli wkrótce wnieść do literatury polskiej własny, oryginalny wkład: Kornel Filipowicz, Paweł Kubisz, Wilhelm Szewczyk i Edmund Osmańczyk, by wymienić tylko najwybitniejszych.

Okupacja przerwała żywot pisma. Wznowione w roku 1945, ukazywało się przez trzy lata, po czym w roku 1948 zostało zlikwidowane wraz z Instytutem Śląskim w Katowicach. Stało się to w momencie, kiedy kwartalnik dopracowywał się nowej formuły tematycznej: nadal regionalnej, ale humanistycznie wszechstronnej, obejmując swym zasięgiem cały Śląsk w najszerszym historycznie i geograficznie rozumieniu.

Reaktywowano kwartalnik w roku 1957. Odtąd „Zaranie Śląskie” przechodziło kolejne ewolucje, które przybrały kształt sinusoidy: raz było to pismo socjologiczno-historyczne, raz historyczno-politologiczne. Uprzywilejowana została tematyka ruchów robotniczych oraz sprawy zagłębiowskie. To, co stanowiło kiedyś o atrakcyjności czytelniczej pisma: literatura i folklor pojawiały się rzadko lub były w nim nieobecne. Ostatnie numery kwartalnika świadczą o kolejnej przemianie: powraca życie literackie, a poczynaniom redakcji znów towarzyszy świadomość tradycji, z której „Zaranie Śląskie” wyrosło.

*

W październiku 1987 r. „Zaranie” obchodziło jubileusz osiemdziesięciolecia. Sesja naukowa odbyła się jednak dopiero w styczniu roku następnego. Jej tematem była historia kwartalnika, jego przemiany programowe oraz charakterystyka głównych nurtów problemowych. W ciągu dwóch dni (28—29) przedstawiono ogółem jedenaście referatów.

Sesję otworzył dr Mirosław Fazan charakterystyką stanu kultury polskiej na Śląsku Cieszyńskim na przełomie XIX i XX w. i na tym tle zarysował genezę

„Zarania Śląskiego” oraz ukazał sylwetkę jego założyciela i pierwszego redaktora dr. Ernesta Farnika, profesora gimnazjum polskiego w Cieszynie. Kontynuowała te zagadnienia kolejna referentka, mgr Gabriela Bożek, w referacie pt. „W kręgu współpracowników »Zarania Śląskiego«, w którym zeprezentowała szereg biogramów wybitniejszych „zaraniowców”. Szczegółowiej omówione zostały sylwetki współpracowników z okresu pierwszego, było ich bowiem stosunkowo niewiele, im bliżej jednak współczesności, tym charakterystyka stawała się bardziej powierzchowna. Niestety, taka koncepcja referatu groziła zamienieniem go w swoisty „słownik biograficzny”, z którego nie wynikała głębsza informacja o kręgach ludzi współpracujących z „Zaraniem”, choć była ona dość łatwa do uchwycenia: od uczniów i profesorów gimnazjum polskiego w Cieszynie do pracowników nauki.

Trzeci referat, pt. „Przemiany programowe »Zarania Śląskiego«,” wygłosiła dr Krystyna Heska-Kwaśniewicz. Tematem wystąpienia były przekształcenia profilu pisma na przestrzeni osiemdziesięciolecia. Kolejne okresy w dziejach „Zarania” oraz meandry w „biografii” pisma wpisane zostały w konteksty historyczne i polityczne.

Kolejny referent, Wilhelm Szewczyk („»Zaranie Śląskie« na progu nowej regionalistyki”), w sposób bardzo interesujący i syntetyczny wywiódł przyczyny wznowienia „Zarania” w 1929 r. z budzącego się i dynamicznie rozwijającego ruchu regionalistycznego. Ukazał, jak ukształtowany przez W. Orkana wzór pisarstwa regionalnego funkcjonował na łamach „Zarania”, a w bardzo ciekawych dygresjach przedstawił, jak temu wszystkiemu towarzyszyło kształtowanie się typu osobowego Ślązaka w literaturze i jak, przeplatając się wzajemnie, regionalizmy etnograficzny i literacki współtworzyły oblicze kulturowe Śląska w dwudziestolecie międzywojennym.

Po Wilhelmie Szewczyku, dziekan Wydziału Filologicznego UŚI, doc. dr hab. Jan Malicki mówił o problematyce historycznoliterackiej w „Zaraniu”. Referent dostrzegł bardzo ważną prawidłowość w funkcjonowaniu nurtów literaturoznawczych w kwartalniku. Początkowo istniały trzy: europejski, ogólnopolski i śląskoznawczy. Pierwszy zaczął zanikać europejski, po nim ogólnopolski, w końcu regionalistyczny. Najnowsze opracowania z zakresu literaturoznawstwa obecnie pojawiające się w „Zaraniu” (choć bardzo rzadko) wróżą jednak kwartalnikowi dobrze, bo obalają pewne bariery pojęciowe i sygnalizują nowe spojrzenia na tematykę regionalną.

Ostatnim wystąpieniem w tym dniu był głos prof. dr. hab. Władysława Lubasia na temat problematyki językoznawczej w „Zaraniu”. Ukazano w referacie głównie pierwszy okres w dziejach pisma oraz kontakty prof. K. Nitscha ze Śląskiem. Ważną sprawą w rozważaniach prof. Lubasia było zagadnienie stosunku „Zarania” do gwary śląskiej.

Drugi dzień sesji rozpoczął się od referatu dr. Mariana Gerlicha (obecnie redaktora naczelnego „Zarania”) na temat etnografii i folklorystyki w „Zaraniu”. W bardzo dobrze sproblematyzowanym wystąpieniu referent przedstawił typologię folkloru oraz ukazał, jak ewoluowała tematyka w czasopiśmie: od współpracy amatorów-zbieraczy do profesjonalistów. Za najważniejsze uznał utrwalone na łamach „Zarania” kulturowe wzory zachowań na Śląsku oraz awans kultury materialnej w problematyce badawczej.

Trzy kolejne wystąpienia: doc. dr. hab. A. Szefera, doc. dr. hab. R. Buchały i dr. Z. Łempińskiego omawiały tematykę niemcoznawczą w kwartalniku. W wszechstronnie przedstawionym zagadnieniu najbardziej interesująca wydaje się refleksja R. Buchały na temat prostowania wzajemnego obrazu dwóch narodów w kolejnych pokoleniach czytelników „Zarania” oraz udziału czasopisma w powstawaniu i przełamywaniu stereotypów w stosunkach polsko-niemieckich. Rolę „Zarania” w popularyzowaniu i nowoczesnym rozumieniu tematyki niemcoznawczej oceniono jako bardzo ważną.

Następnie dr Tomasz Fałęcki omówił „Dzieje Śląska do roku 1939 w »Zaraniu Śląskim«, a dr Krystian Marchaj „Problematykę dziejów Polski Ludowej w »Zaraniu Śląskim«”.

Obrady zamknęła bardzo żywa i długotrwała dyskusja, w której kilkakrotnie zabrali głos przybyli na sesję goście z Opawy i Ostrawy.

Podsumowania dokonał prof. dr hab. Mieczysław Pater z Wrocławia, mówiąc o konieczności traktowania historii nie jako przeszłości, lecz dziedzictwa, a więc wartości żywej i zobowiązującej. Takim dziedzictwem dla żyjących współcześnie na Śląsku jest też „Zaranie Śląskie”.

Krystyna Heska-Kwaśniewicz